

אחת מפעולות המכון בתקופה האחרונה היתה אירגון שיעור תורני לסטודנטים לרפואה. השיעור ניתן ע"י הרב אברהם שפירא שליט"א, דיין בירושלים. הנרשא, שניידן במסגרת כמה שיעורים היה בעיית הזריקות בשבת וכל הקשור בהן.

המקורות ההלכתיים בנושא זה, כפי שנידונו באחרונים, הובאו ע"י אברהם שטינברג מחוך הספרים הבאים: שו"ת קול גדול (להמהר"ם בן חביב) סימן מ"ג; שו"ת צור יעקב, חלק א', סימן קנ"ב; שו"ת אבני זכרון, חלק ג', סימן מ'; חזון-איש מועד. סימן ג', אות ט': שו"ת ציץ אליעזר, חלק ח', סימן ט"ו, פרק י"ד, אות ט'; שם, חלק ט', סימן י"ז, אותיות י"ט, כ"א; שם, חלק י', סימן כ"ה, פרק א'; ספר שמירת שבת כהלכתה, פרק י"ט, סעיף ח'; שם, פרק כ' סעיפים י"ד-ט"ו; שם, פרק כ"ב, סעיף ג'. הרב שפירא שליט"א דן בכל הבעיות הנ"ל בשקלא וטריא ובפלפולא דאורייתא. הדברים נאמרו מתוך בירור וסברא, אך לא כהלכה למעשה.

להלן אנו מביאים ראש-פרקים מתוך השיעורים הללו.

* * *

הבעיות הקשורות בנושא זה הן:

- א. השמוש בצמר-גפן לחיטוי האזור המוזרק;
- ב. חיטוי המזרק עצמו במים רותחים;
- ג. זריקות תת-עוריות או תוך-שריריות;
- ד. זריקות לתוך הוריד.

א. השמוש בצמר-גפן לחיטוי האזור המוזרק:

בנושא זה קשורות הבעיות ההלכתיות של סחיטה, צביעה וקריעה. - ביחס לקריעת חתיכת צמר-גפן מגוש גדול, כתב בשו"ת צור יעקב לאסור מטעם קורע, אמנם יש שכתבו להתיר, "דבבחינת עין רואים, שגם כשמשכבים יחד הם כגופים נפרדים". אכן יש לפקפק בזה מצד הסברא, כי אף שאין בהכנת צמר-גפן תהליך של שזירה כמו אריג, אבל כאשר לחצים את פקעיזת הצמר יחדיו, גורמים לסיבים להתחבר יחד ובודאי, שבקריעת חתיכת צמר-גפן קורעים סיבים ולא מפרידים אותם.

אכן יש לדון כאן מצד עצם הגדרת קודע בהלכה. הנה יסוד האיסור הוא קודע על מנת לתפור ויש ראשונים המגדירים את האיסור בכל מקרה, שקודע על מנת לחקן, ולאו דוקא חיקון של

תפירה. אולם התיקון צריך להיות בשני החלקים הקדומים. חנה כשקדע חתיכת צמר-גפן מגרש גדול, אף שתיקן את החתיכה הקטנה, אין זה תיקון בחלק השני ולכן מצד סברא זאת לא יהא בזה משום איסור קדוע. ולכאורה יש להקשות על הנחה זאת מהדין של קדוע בית צאר של בגד כדי שיזכר להכניס ראשו, שחייב, והרי אין תיקון בקריעה זאת לחתיכה הקטנה של הבגד. אולם יתכן, דגם בפוחח בית צאר יש בו תקון בשניהם, כי הרי כפי שהוא האריג, שעומד להיות כותנת, עדיין אינו בכלל כלי, שהרי לא נגמרה מלאכתו, וכמפורש ברמב"ם כלים, וע"י החתך הזה גם האריג וגם מה שנחתך, שיש בו ג' על ג', חל עליהם שם בגד והרי מתקן. ועוד יש להוסיף כי, אכן יש ראשונים, שלא מגדירים את האיסור שם משום קדוע אלא משום מכה בפטיש, כי קריעה זאת היא גמר מלאכתו של בגד זה.

- דין מחתך לא שייך כאן, כי מחתך מוגדר כאשר החיתוך נעשה דוקא במידה מדודה ולא קריעה סתמית.

- בדין צביעה, השאלה מתעוררת כשרוצה לחטא עם ידו והצמר-גפן והעור נצבעים בצבע היד. יש מקום להתיר מצד הסברא, שדבר שאין דרכו ואינו עומד לצביעה, אין בו מלאכת צובע. - הבעיה העקרית ביחס לחיטוי עם צמר-גפן היא בעיית הסחיטה.

יש שכתבו להתיר, אם שופך קודם את החומר המוחטא דק אח"כ מנקה עם צמר-גפן, ויסוד ההיתר הזה הוא משום סחיטה כל-אחר-יד, עקב השיטה. זה יש לדחות מצד הסברא כיון שבעצם פעולת הסחיטה אין שום שינוי, והשינוי הוא במים לפני הסחיטה, מה לי אם הכניס המים לצמר-גפן קודם או אחר-כך, בכל אופן אחרי שכבר נכנסו המים, כשמנגב - נמצא סוחט.

עוד כתבו להתיר אם יש לצמר-גפן בית אחיזה קבוע, שאז יש לדמות זאת לדין של ספוג, שיש לו בית אחיזה קבוע, ראליבא דהראב"ד מותר, כי אין זו סחיטה, אלא "כמדויק מצלוחית מלאה מים" (עי' שו"ע או"ח, סימן ש"כ, סעיף י"ז). ויש לומר, שהדמיון לספוג לא עולה יפה, כי הספוג - בגלל נקביו הגדולים ואשר נברא כך מתחילתו, הרי זה כאלו כל נקב הוא כלי המכיל מים ולכן יכולים להביט על זה לא כעל סחיטה, אלא כעל הורקה מתוך כלי. אבל צמר-גפן דומה יותר לאריג, כי הוא סופג את המים בסיבים ולכן, מצד הסברא יש לומר, ששייך בו סחיטה כמו בבגד.

עוד כתבו להתיר, גם כשמחטא כדרכו, משום שבעצם מספיק לנקות ע"י הרטיבות השטוחית של הצמר-גפן, ואף שאי-אפשר שלא ייסחט מעט, הרי הגדל המיוחד הזה הולך לאיבוד ולכן מותר. אולם קשה לקבל סברא זו כיון שברור, שצריך לפחות חלק מהגדל תפוס ותח לו לחטא היטב את האזור, יותר מהרטיבות השטוחית של צמר-הגפן.

אמנם ההיתר המיוחד הוא לקחת חתיכת צמר-גפן גדולה, כך שקצה אחד ישאר יבש ואם יאוחזו בקצה היבש אין פסיק-רישא שזהא סחיטה.

הבעיה הקשורה כאן היא איסור בשול וצירוף מתכות.

- יש מהרבנים שהתיר "להעביר מים מדוד השבת העומד על גבי האש לתוך קדירה ריקה,

להבניס בהם את המזרקה ואת המחטים ולהעמיד קדירה זו על גבי אש מכוסה". אמנם יש

מהרבנים, שכתב לאסור - אפילו במים רתוחים מערב שבת - משום מבשל, לפי דעת הראב"ד

(הלכות שבת, פרק י"ב, הלכה א') וגם לדעת הרמב"ם יש מבשל ומבעיר במחמם ברזל כדי

לצרפו, כפי שהסביר הלחם-משנה שם.

- ובשעור הבשול - לדעת החזון-איש אליבא דהראב"ד - ביד סולדת בו יש כבר איסור מן

התורה כמו חצי שעור, וגם במתכות קיים איסור בשול אחר בשול. ויש להעיר מצד הסברא,

שאליבא דהרמב"ם אין כאן איסור, כיון ששעור בשול במתכת לפי שיטתו הוא עד שיעשה

גחלת ובודאי ששעור החום של המים לחיטוי אינם מגיעים לדרגה זאת. ואף שהחזון-איש פסק,

כאמור, לאסור כבר בשעור יד סולדת בו, כבר הקשו עליו מצד הסברא, שלדעתו יהא אסור

להחזיר קדירת מתכת על כירה, כשחלק ממנה התקרר. לכן לדעת החולק, כשהמתכת במים,

שאי-אפשר שתגיע לדרגת התכה, אין איסור בשול בזה. ואפשר להוסיף עוד, שהנה יד סולדת

באוכל משפר את המאכל, שנהיה במידה מסויימת יותר ראוי לאכילה מאשר קודם. אבל בכלי

מתכות ע"י שמתחממים לדרגת יד סולדת בו, אין זה משפר כלל את הכלי, וכשאין זה מצרף -

אין כאן מלאכה כלל. וכן גם לגבי מבשל אחר מבשל, יש בודימום החדש שיפור האוכל לאכילה,

אבל במתכת - ובפרט זו שיצירתה היתה על ידי חום כבשן מודרני בדרגת-חום עצומות - יש

ספק אם ע"י חום נוסף יוצר איזשהוא צירוף המחזק את הכלי.

ולכאורה אפשר להוכיח, שדעת המשנה-ברורה גם-כן כדעת החזון-איש והוא מדין נר תחת

הקורה, שמותר לכבותו בכלי חרס כדי שלא יגרום לדליקת הקורה. ומוסיף המשנה-ברורה,

שאסור לכסותו בכלי מתכת מדין בשול. אכן במסכת שבת, סמוך לדין זה, יש לכאורה ראייה

להיפך. דשם בדין שריפה, מובא שמתיר להעמיד כלים ללא מים כדי להגביל השריפה, ולא

שנא חרס או מתכת - מכאן שאין חשש מבשל במתכת אם לא מגיע לדרגת גחלת והסברא בזה

היא, שרק דרגת חום כזאת יכולה להביא לשינוי ויצירת כלי ופחות מזה אין בכך פעולה על

המתכת, בעוד שבאוכל גם דרגת חום של יד סולדת בו, ערשה בו שינוי לטובה. ובפרט שכדין

צירוף מתכת משמע לפי הרמב"ם, שצריך שיתכוין לצרף. ומצינו כמה דוגמאות, שאף שפסיק

רישא אסור, גם אם לא מתכוון, בכל זאת בכמה מקרים הכונה היא-היא הערשה את הדבר

למלאכה ולכן הפסיק-רישא לא מעלה ולא מוריד. ודוגמא לכך - הכובש אוכל וסוחט מתוכו מים,

פטור, מכיון שאינו מתכוין לסחיטת מים - אין זאת כלל מלאכת סוחט. והוא הדין כאן, שאם

כיון לצרף את המתכת - הרי זו מלאכה ואסור, ואם לאו - אין זו כלל מלאכה, וכן מפורש

במגיד משנה.

- ובענין חטוי המזרקים והמחטים בודאי לא מתכוין לצרף את המתכת, אלא להשמיד את החידקים ואדרבה, פעולת החום על המוט גורמת להרחבה קלה ולקלות רחבת היא פעולה שלא ניתנת ליה, כי הדבר מקלקל את המוט. ומובן, שכדי להמנע מספקת בענין זה, עדיף להכין מערב שבת אספקה סטרילית מספקת לכל השבת, או להשתמש במחטים ומזרקים לשמוש חד-פעמי.

ג. זריקות תת-עוריות ותוך-שריריות:

האסורים הקשורים לנושא זה הם: עשיית פתח בעור, צרירת-דם, מריחת הכמות. בשו"ת אבני זכרון דן בבעיות אלו וכתב, שמתעם עשיית פתח אין לאסור כלל, כי תיכף לאחר יציאת המוט מהבשר נסתם הנקב ואדרבה, הוא לא מעניין בפתחו ולא ניתנת לו בו. ובקשר לאיסור מריחה, כיון שזה במקום מצוה - מחור. ולכן מתיר בנידתו לוח זריקות אינסולין, אפילו ע"י רופא יהודי.

- הנה עקר הבעיה כאן היא צרירת הדם, כי באופן מיקרוסקופי הנכה, שתחייבת המוט גורמת תמיד לצרירת-דם, אולם זה יש לדחות, מתוך הסברא, שצריך שיהא נראה למראית-עין ודרך המיקרוסקופ לא נקרא "נראה" - כך מסיקים האחרונים לענין תולעים וקשקשים, וכן כתב בצ"ץ אליעזר. ואפילו אם קורית פעם צרירת-דם נראית לעין, הרי זה רק איסור דרבנן, כי הרי מלאכה שאין צריך לגופה ואינו מתכוין לכך ובודאי שאין זה בגדר פסיק-רישא, כי אצל המתמחים כמעט חדבר לא קורה ולכן מתיר בפשטות זריקות כאלו.

- הנה נוסף לצדדים אלו של מלאכה שאין צריך לגופה ואינו מתכוין, יש להוסיף, שצרירת-דם בעקבות זריקה - סופה להספג, וצרירת-דם כזאת אינו חייב משום חובל. ובעקר לדעת הרמב"ם, שחובל חייב משום מפרק, הרי צריך שעוד של גרוגרת וברור, שצרירת-דם עקב זריקה לא מגיעה לשעור זה. ובדעת הרמב"ם, שיש בהוצאת דם משום מפרק, יש לומר, שכל זה כאשר לוחץ בכה, שהדם יצא לחוץ, אבל אם רק עושה חתך והדם מתפרץ מעצמו לצאת מהחתך, אולי אין מלאכת מפרק, משום דבשכל בדרך-כלל באותו כח, שעושה חבלה לוחץ על הדם לצאת אבל בשוחט בצואר, הדם מתפרץ מעצמו, ובה יש להבין מה שבשוחט הגמרא לא מזכירה מלאכת מפרק. (אולם מהדברים שכתב בקול גדול לא נראה כך, וראה להלן).

ד. זריקות לתוך הוריד (כולל מתן תרופות, ערווי-דם תולעים אחרים):

לצורך הידיעה אם המזרק נמצא בוריד, יש צורך לשאוב דם מתוך הוריד ורק אחר-כך להחזיק את הזחמור ולכן הדיון כאן טרוב סביב בעיית החובל בשבת.

יש שכתבו לאסור להחזיק לתוך הוריד אם ברור, שאין חשש להתמרות מצב החוליה, כי יש בזה איסור תורה כשמוציאים דם לפני החזקה משום מלאכת וישה, וכן אמר ד"ר שליחצר בשם

החזון-איש (הובא בשמירת שבת כהלכתה). ושעור הוצאת דם של הדם אפילו במשהו. ולפי זה אסור להוציא דם כדי לעשות בזריקת-דם, אם לא במקום פקוח-נפש. ובשו"ת ציץ אליעזר כתב, שהעדות בשם החזון-איש לא מדויקת, ונפא דעובדא היתה כך, שד"ר שלינגר ז"ל דבר עם החזון-איש בענין זריקה והוא חקרו על אופן הזריקה וכשד"ר שלינגר אמר, שבנידון שאלתו לא מדובר בזריקה לתוך הוריד, הפסיקו החזון-איש ואמר. שאם כך הדבר הרי אין כל שאלה שמוחר לעשותה, אבל לא השלים חקירתו בזריקה לוריד. וכתב בציץ אליעזר שם. שאין משום איסור חובל בהוצאת דם מתוך הוריד, כי הדם מפקד פקיד בורידים. הוא מסתמך בכך על שו"ת קול גדול, שנשאל אם מותר להקיז דם בשבת לחולה שאין בו סכנה. והתיר מטעם מפקד פקיד ואין בו משום נטילת נשמה וכל האיסור הזה הוא רק בדם היוצא בחבורה, וגם מתעסק הוא אצל דם חבורה, שההקזה אינה צריכה אלא להפיק רבוי הדם המקובץ בורידים. והוא הדין בנדון שאלתנו, כתב שם, והדם מפקד פקיד בוריד, והוי מלאכה שאינה צריכה לגופה והוא רק מתעסק. אמנם יש שכתבו לאסור, כי הוצאת דם זאת נקראת צריך לגופה כמו דם בתולים, שלפי החוספות בכתובות נחשב כצריך לגופה, כיון שצריך לראות אם היא בתולה והוא הדין כאן, שמסתכל לראות אם אכן נמצא בוריד ולכן נחשב כצריך לגופה.

הנה ביסוד האיסור של חובל, דעת הרמב"ם, כאמור, מטעם מפרק ראז צריך שיעור גרוגרת. אמנם שאר הראשונים סוברים, שחובל חייב משום נטילת נשמה, וז"ל כיון שדם הוא חיות-הנפש וכל הוצאת דם הוא הפחתת חיות. ויש להוסיף, שהכחנה שדם במקומו הוא קיומו וחיותו של אותו איבר, והפחתת דם מאותו מקום הוא הפסקה חלקית לפחות של חיות אותו מקום, שאינו מקבל את ספוקו כדבעי ע"י הדם. ואף שמיד בא תחת זה דם אחר, אולם באותו רגע יש משום נטילת נשמה. ולפי זה יתכן אולי להסביר דעת הקול גדול, שמותר להקיז דם מן הוריד, כיון שלדם בוריד אין כל תפקיד תחתני, כי הוא דם מחוזר, שכבר השתמשו בו הרקמות וממילא נטילה מדם זה, אין בו משום נטילת נשמה. אכן עדיין קשה, שהרי כדי להגיע לוריד יש צורך לחתוך בעור ובשרירים ומשם יצא בודאי דם מחומצן, שיש בו משום נטילת נשמה, ובכלל דעת הקול גדול צ"ע.

- ולבאוריה בענין זריקה לתוך הוריד יש עוד מקום סברא להקל והוא, שכיון שהדם נשאר במזרק והוא מחובר לוריד, הרי שאין כאן הוצאת דם ולא שייך משום חובל וכמו שלענין טומאה וכד' מסתבר שייחשב כמחובר, הרי שגם לענין שבת אולי יש מקום להחשיב זאת כמחובר. וגם כיון שיש מומחים, שאינם זקוקים להוציא דם מהוריד כדי להחכה, שאכן המחט מצויה בוריד, יש סברא לתמו, שאין זה פסיק-רישא, או על כל פנים זה בבחינת פסיק רישא ולא נידא ליה.

(הדברים סוכמו ע"י אברהם שטינברג).